

Chișinăul de la capitală sovietică la capitală europeană

Ludmila Coadă

Abstract

Lucrarea se concentrează pe istoria Chișinăului ca oraș în devenire, consolidare și promovare a credibilității și imaginii sale pe scară națională și internațională. Aceasta analizează orașul din perioada sovietică, când Chișinăul a fost intens urbanizat, industrializat, dar și deznaționalizat și rusificat la toate nivelurile, în special administrația, educația, biserica și spațiul public. Articolul examinează Chișinăul din perspectiva transformării acestuia dintr-un oraș capitală sovietică într-un oraș european, un proces care durează de aproximativ un sfert de veac de când Moldova a obținut independența și care nu s-a încheiat încă. Este cercetat de asemenea impactul trecutului sovietic asupra peisajului urban și a mentalității locuitorilor și tranziția orașului spre europenizare prin prisma faptelor și evenimentelor care au avut loc la Chișinău în ultimii ani. Acest studiu tinde să dea răspuns la câteva întrebări importante, printre acestea fiind: De ce principii au fost ghidate autoritățile țariste și sovietice în proiectarea orașului Chișinău? Care a fost rolul propagandei în construirea imaginii Chișinăului sovietic? Cum a fost orașul-capitală Chișinău modelat prin puterea planificării, construcțiilor controlate, rusificării și patrimoniului? Ce a moștenit Chișinăul de la trecutul său sovietic și cum se desfășoară procesul de tranziție/transformare spre europenizare a Chișinăului? Și cum își exprimă locuitorii orașului-capitală sentimentul de apartenență la Chișinău?

Cuvinte cheie: Chișinău, epoca sovietică, perioada țaristă, realități postsovietice, europenizare.

Key words: Chișinău, Soviet Time, Tsarist Period, Post-Soviet Realities, Europeanisation.

Chișinăul poartă amprente proprii istoriei. Efectele rusificării și sovietizării orașului – manifestate prin schimbarea structurii etnice a Chișinăului și a instituțiilor puterii, impunerea limbii ruse în școală, biserică, așezăminte municipale și statale, alegerea denumirilor de străzi atestând prezența străină; construcția de monumente reprezentând și elogiind stăpânirea, monumentele având, de rând cu misiunea de marcatoare ale memoriei istorice, și scopul de a copleși și a intimida prin proporțiile impunătoare – își spun cuvântul și astăzi, când orașul pare a fi, declarativ, într-un proces de europenizare, dar semnalând totodată bătălia continuă pentru viitor, bătălia între vechi și nou, între factura eurasiatică și cea europeană a orașului.

Cum și-a început Chișinăul parcursul său de capitală în secolul XIX, când Basarabia a ajuns parte a Imperiului Rus? Care au fost politicile autorităților –

țariste și sovietice – în proiectarea orașului și ce impact au avut ele asupra conțurării caracterului și imaginii Chișinăului? Ce a moștenit Chișinăul postsovietic de la era comunistă și cum are loc tranziția orașului de la sovietism la național și european? Dacă și cum se identifică orașenii cu Chișinăul și cum se manifestă și se reflectă apartenența locuitorilor la oraș? Sunt câteva dintre întrebările la care încearcă să răspundă autorul în prezentul articol.

Chișinăul sovietic între propagandă și realități

Chișinăul a fost supus, în istoria sa ca oraș în devenire, consolidare și afirmare, influenței unor politici și factori externi – factorului rusesc, care i-a decis înfățișarea și caracterul în cel puțin două rânduri, corespunzând, din punct de vedere temporal, perioadelor de prezență străină rusă în orașul propriu-zis și în regiune în ansamblu.

Prima perioadă se referă la secolul XIX, după 1812, când regiunile de est ale Principatului Moldova au fost încorporate în imperiul țarist. Consolidarea Chișinăului ca oraș, construcția edificiilor urbanistice, dezvoltarea infrastructurii orașenești s-au produs anume în secolul XIX, după ce a devenit centru al provinciei Basarabia. Atunci a fost pus în aplicare planul general de dezvoltare a Chișinăului, elaborat în 1834 de guvernul țarist, care a făcut posibilă construcția unei noi părți a orașului, unde s-au așezat cu traiul funcționari, nobili, negustori. În același context, ca urmare a colonizării lansate și promovate de autoritățile centrale, Chișinăul, ca și întreaga Basarabie, a fost supus unor schimbări demografice, care aduceau în prim-plan grupuri etnice ce nu formau neapărat până atunci un element semnificativ al peisajului demografic basarabean. Printre aceștia se numărau, spre exemplu, rușii, care ajunseseră către sfârșitul secolului XIX cel mai urbanizat grup etnic al Basarabiei, constituind 27% din populația Chișinăului în anul 1897¹, incluzând probabil și indivizi rusificați de alte etnii care, vorbind rusa, s-au identificat drept ruși². Chișinăul, ajuns centru administrativ al provinciei (guberniei) Basarabia, a fost supus rusificării – atât prin creșterea numărului de etnici ruși și ucraineni în detrimentul românilor, a căror proporție se reducea din cauza creșterii ponderii populației urbane³, cât și prin politica de rusificare implementată prin intermediul administrației, școlii, bisericii, dar și al urbaniză-

¹ L. S. Berg, *Naselenie Bessarabii. Étnograficheski sostav i chislennost': s 10-verstnoï étnograficheskoi kartoï*, Petrograd, 1923, 42-45.

² M. F. Hamm, „Kishinev: the Character and Development of a Tsarist Frontier Town”, *Nationalities Papers*, Vol. 26, No. 1, 1998, 26.

³ Gheorghe Cuciureanu, „Evoluția structurii naționale a populației în Subregiunea economică Centrală a Republicii Moldova în 1930-1989”, *Lucrările Seminarului Geografic „Dimitrie Cantemir”*, nr. 13-14, 1993-1994, Iași, 1997.

rii, cu centrarea atenției politicii țariste asupra spațiului urban, care trebuia să reflecte esența regimului și puterii centrale, spațiul urban – cu monumente înălțate eroilor imperiului, cu străzi denumirile cărora aminteau de figuri fidele politicii imperiale – devenind un instrument și un mijloc de consolidare a puterii⁴.

Cea de-a doua perioadă este epoca sovietică, ale cărei amprente Chișinăul le mai poartă și azi, fiind văzute cu ochiul liber în înfățișarea orașului, care păstrează cuminte diverse edificii hrușcioviste și brejneviste, monumente slăvind puterea sovietică, dar și în comportamentul mai multor locuitori de-ai săi. În perioada postbelică orașul a fost reconstruit după planurile și proiectele autorităților centrale sovietice, după ce tot ele l-au distrus anterior în anii războiului al doilea mondial – în special în timpul retragerii din 1941, intrând în topul celor mai devastate orașe din Uniunea Sovietică⁵ –, dar învinuind, în stilul propagandei ruse, administrația românească de distrugerea orașului⁶. Puține edificii construite până la război – printre care clădirea Muzeului de Arte, clădirea Muzeului de Etnografie – au rămas. Buldozerele au distrus, în numele planificării socialist-comuniste, și multe dintre obiectele ce puteau fi reconstruite, dar care nu corespundeau planurilor mărețe de sovietizare. Este adevărat că cea mai mare parte a Chișinăului de astăzi a fost zidită în epoca sovietică. Dar mașinăria sovietică făcea din acest subiect un act de spectaculozitate. Propaganda sovietică califica anii de dominație sovietică ca fiind cei mai favorabili dezvoltării orașului⁷: „Orașul s-a construit mereu, fiind înălțate blocuri de locuit, cinematografe, centre culturale, amenajându-se spații verzi și parcuri de odihnă”⁸. Planul general de reconstrucție a orașului (1945-1947)⁹ a fost elaborat de mai mulți specialiști, printre care și academiciantul Alexei Șciusev, vestit arhitect la Chișinău, Petersburg și Moscova¹⁰. Iar în anii care au urmat, Chișinăul s-a extins semnificativ în contextul urbanizării intensive

⁴ Ludmila Coadă, „Dileme și tendințe într-un oraș post-sovietic: Chișinăul în bătaia pentru viitor”, în *Identitățile Chișinăului* (coord. Sergiu Musteață), Chișinău: Pontos, 2012, 97.

⁵ Virgil Păslariuc, „Cine a devastat Chișinăul în iulie 1941?”, accesat 12.10.2013, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/cine-devastat-chisinaul-iulie-1941

⁶ „Развитие Кишинёва в послевоенные годы”, accesat 22.08.2013, <http://www.youtube.com/watch?v=PfS2CUoCGTc>.

⁷ „Развитие Кишинёва”.

⁸ „Развитие Кишинёва”.

⁹ „Восстановление Кишинёва (1944-1960-е гг.)”, accesat 18.08.2013, http://www.youtube.com/watch?v=0YZ_hp5e3rM

¹⁰ „Alexei Șciusev (1873-1949)”, accesat 30.09.2013, <http://chisinaul.blogspot.sk/2013/01/alexei-sciusev-1873-1949.html>; „Arhitectul Alexei Șciusev: 140 de ani de la naștere”, accesat 30.09.2013, <http://www.hasdeu.md/item-resurse-arhitectul-alexei-ciusev-140-de-ani-de-la-nastere-154/>; „Щусев Алексей Викторович”, accesat 30.09.2013, http://www.moscow.org/moscow_encyclopedia/168_arhitect_shusev.htm

care se produce în Moldova anilor '50-'70¹¹, Moldova numărându-se printre republicile cu cea mai rapidă creștere urbană după 1959¹², generată de industrializare și rezultatele acesteia. Orașul a devenit centrul industrial al republicii¹³, cu multe fabrici și uzine, printre care fabrica de tricotaj și confecționare a ciorapilor, înființată în anul 1944 și redenumită fabrica de tricotaje „Steaua Roșie”; fabrica de sticlă, înființată în 1970, care a asigurat multă vreme necesitățile fabricilor locale de vinuri și coniacuri, de băuturi alcoolice, pentru prelucrarea și conservarea legumelor și fructelor, ale producătorilor de băuturi răcoritoare etc. Se anunța că volumul producției industriale crescuse pe la mijlocul anilor '60, în comparație cu anul 1940, de 13 ori¹⁴ și că, grație eforturilor tuturor republicilor sovietice, către 1964 a fost creată „o puternică infrastructură a economiei, culturii, științei pe aproape un loc gol”¹⁵.

Proiectarea și dezvoltarea orașului din anii postbelici porneau de la axarea pe magistrala principală a orașului, în raport cu care s-au construit ulterior diverse edificii. Pe prospectul denumit Lenin a fost înălțat, în 1949, în piața Victoriei (azi, Piața Marii Adunări Naționale), simbolul străzii – monumentul lui Lenin, după proiectul lui Șciusev. O deosebită atenție s-a acordat parcului central (azi Grădina Publică „Ștefan cel Mare”), cel mai vechi parc orășenesc, ale cărui lucrările de construcție și amenajare au fost realizate pe parcursul secolului XIX. Începând cu anul 1949, parcul va purta numele lui A. Pușkin. În acel an se sărbătorea aniversarea a 150-a a poetului rus, autoritățile marcând-o cu fast și dedicând-o etnicilor ruși¹⁶. Grădina Publică din Chișinău găzduia monumentul poetului din 1885 (sculptor A. Opekușin), Chișinăul fiind al doilea oraș, după Moscova, cu monument dedicat acestui poet¹⁷. A urmat construcția clădirii Academiei de Științe, proiectul fiind ales prin concurs. Totodată s-a continuat implementarea ideii de construcție a mai multor locuri de agrement pentru orășeni. La începutul ani-

¹¹ Robert A. Lewis, Richard H. Rowland, Ralph S. Clem, *Nationality and Population Change in Russia and the USSR. An Evaluation of Census Data, 1897-1970*, New York, Washington, London: Praeger Publishers, 1976, 187; Vladimir Solonar, Vladimir Bruler, „Russians in Moldova”, in *The New Russian Diaspora. Russian Minorities in the Former Soviet Republics*, edited by Vladimir Shlapentokh, Munir Sendich, Emil Payin, M.E. Sharpe, 1994, 73.

¹² Robert A. Lewis and Richard H. Rowland, „Urbanization in Russia and the USSR: 1897-1966”, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 59, issue 4, 1969, 789.

¹³ „Очерк-экскурсия по Кишинёву 1960-х гг.”, accesat 15.08.2013, http://www.youtube.com/watch?v=Zd_POx1oC6w

¹⁴ „Развитие Кишинёва”.

¹⁵ „Развитие Кишинёва”.

¹⁶ Stephen Lovell, *The Shadow of War. Russia and USSR, 1941 to the present*, Wiley-Blackwell: A John Wiley & Sons, Ltd., Publisher, 2010, 212.

¹⁷ „Памятники Кишинёва”, accesat 11.03.2014, <http://neformal2000.narod.ru/pages/city/monuments.htm>.

Magazinul universal de pe bulevardul Lenin din Chișinău, 1967

lor '50 s-au intensificat lucrările în Parcul de Odihnă al Komsomolului Leninist (azi, Valea Morilor), întins pe o suprafață de circa 114 ha. Komsomoliștii au fost cei care au săpat bazinul lacului¹⁸ de 34 ha, acesta, fiind umplut cu apă, a devenit un loc de odihnă preferat pentru chișinăuieni, în special în zilele fierbinți de vară. În primăvara 1958 a devenit realitate un plan mai vechi al sculptorului român Alexandru Plămădeală și a fost inaugurată Aleea Clasicilor Literaturii Române¹⁹ (atunci numită moldovenești) în parcul „A. Pușkin”. La momentul constituirii Aleea avea douăsprezece busturi din bronz, fixate pe postamente din granit roșu poleit (Dimitrie Cantemir, Constantin Stamati, Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Mihai Eminescu ș.a.). Arhitectul principal al orașului în 1951-1958, F. P. Naumov, se mândrea cu Chișinăul acelor ani, asigurând că în anii '60 va fi și mai frumos. Iar către începutul anilor '60, în Chișinău funcționau 53 de instituții științifice, tot cam atâtea biblioteci, se editau 59 de ziare și 54 de reviste²⁰. Dezvoltarea orașului a continuat și în anii '60, '70, inclusiv după decizia din 1971 a Consiliului de Miniștri al URSS „Despre măsurile pentru dezvoltarea viitoare a orașului Chișinău”.

¹⁸ Tanya Babyjohnson, „Istoria parcurilor din Chișinău. Parcul Valea Morilor”, accesat 15.08.2013, http://www.ecology.md/md/section.php?section=history&id=8008#_Uu_VQYXsmSc.

¹⁹ „Aleea Clasicilor”, accesat 19.09.2013, <http://www.youtube.com/watch?v=TzZgQAgew0o>.

²⁰ „Развитие Кишинёва в послевоенные годы”.

Toate transformările produse în spațiul public al Chișinăului, dar și în sfera economică a orașului și a Moldovei Sovietice erau însoțite de deznaționalizarea populației băștinașe – atestată și în epoca țaristă ca un fenomen constant alături de cel al rusificării – și de modificarea structurii etnice a orașului. În Chișinău, ca și în republică, sunt aduși, pentru a fi angajați în organele de partid și de stat, în ministere, în administrarea diverselor sectoare ale economiei, specialiști din toate colțurile URSS, dar mai ales etnici ruși, care ajung să constituie, în 1959, spre exemplu, 32,2% din populația Chișinăului²¹. Aceștia din urmă erau purtătorii sistemului, agenți ai administrației centrale imperiale sovietice (și, anterior, țariste) și apărători ai puterii imperiale, ideologiei comuniste și sovietizării în teritoriul Moldovei, instrumente ale birocratizării și rusificării. Limba și cultura rusă deveniseră astfel dominante și obligatorii în RSSM, ca și anterior în Basarabia, tratate fiind ca mijloace de comunicare în cadrul mării familii sovietice. Procesul de deznaționalizare a populației indigene a fost accelerat în anii în care Ion Bodiul ocupa funcția de prim-secretar al Partidului Comunist al RSSM (1961-1980), el însuși fiind rusificat²².

Odată cu rusificarea administrației, aparatului de partid și de stat, a fost rusificat și spațiul public al Chișinăului. Anii de ocupație sovietică au adus noi denumiri străzilor din Chișinău²³, acestea devenind comunicatori excepționali ai propagandei sovietice, comuniste. Regimul comunist a mobilizat o mare varietate de simboluri în peisajul urban pentru a legitima și instituționaliza ideologia sistemului revoluționar. Noile denumiri de străzi, foarte variate prin conținut și sens, pot fi categorisite în câteva grupuri. Una dintre acestea era reprezentată prin denumiri de orașe rusești sau orașe din republicile sovietice, cum a fost, spre exemplu, cazul străzilor Omsk, Tomsk, Vitebsk, Jitomir, Rostov, Tula, Așhabad, Tașkent ș.a. O altă categorie de denumiri reflecta nume de persoane semnificative pentru cultura rusească, pentru viața politică și/sau militară rusească și, mai ales, pentru ideologia sovietică comunistă, în care se încadrau străzile Gogol, Berzarin, Pirogov, Pavlov, Gagarin, Lenin, Marx, Enghels, Kirov, Jukov, Timoșenko, Dzerjinski, Rosa Luxemburg, Ceapaev și lista ar putea continua la nesfârșit. Din gama largă a denumirilor de străzi frecvent întâlnite în epoca sovietică nu doar în Chișinău, ci și în alte orașe din „republicile-surori” făceau parte și cele ce reprezentau simbolurile regimului ideologic comunist și care „aduse în stradă” sunau în felul următor: Oktiabrskaia, Soldatskaia, Iskra etc. Din Chișinăul timpurilor sovietice, ca de altfel în toate orașele din URSS, nu putea lipsi prospectul

²¹ Lewis and Rowland, „Urbanization in Russia and the USSR”, 795.

²² Michael Bruhis, *The Republic of Moldavia. From the Collapse of the Soviet Empire to the Restoration of the Russian Empire*, New York: East European Monographs, Boulder, 1996, 25.

²³ Coadă, „Dileme și tendințe într-un oraș post-sovietic”, 98.

Păcii, care avea menirea să reflecte „dragostea de pace a URSS”, făcută simțită mai cu seamă în 1956 și 1968 în evenimentele din Ungaria și Cehoslovacia.

Spațiul public al Chișinăului a fost împânzit cu monumente slăvind eroii puterii sovietice. În afară de monumentul lui Lenin, omniprezent, în Chișinău au fost înălțate Monumentul Eroilor Komsomoliști, Monumentul Luptătorilor pentru Puterea Sovietică, Memorialul Victoriei („Eternitatea”) și multe altele.

Tranziția Chișinăului spre europenizare

Transformarea orașului, a aspectului său fizic și identitar, dar mai ales a mentalității locuitorilor, după ani de influență și planificare, construcție urbană și inginerie socială sovietică, care au continuat politicile de edificare a orașului în stilul și interesele regimului, inițiate în epoca țaristă în secolul XIX, pare a fi un proces îndelungat și dificil. Început pe la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, în contextul mișcării de emancipare națională a republicii, acest proces s-a axat în special pe fenomenele de derusificare și desovietizare a orașului. Eforturile de derusificare a Chișinăului s-au manifestat prin tendința de înlocuire a culturii ruse cu cultura română, prin revenirea la ceea ce este autentic, național. Slăbirea poziției centrului a făcut posibilă diminuarea rolului etnicilor ruși în administrația orașenească și de partid, în sferile economică, socială, culturală ale orașului. Dar demersurile privind reabilitarea valorilor naționale erau însoțite de dificultăți generate de opoziția etnicilor ruși – care, după ani de dominație, nu puteau renunța la privilegiile de care s-au bucurat –, manifestată intens și sub diverse forme.

Reîntoarcerea la valorile autentice ale locului, la propria istorie, reabilitarea personalităților ale căror viață și activitate au lăsat urme în cultura și istoria națională și renunțarea la identitatea sovietică au constituit procese firești în fostele republici sovietice și în statele ex-socialiste, desovietizarea lor trecând prin aproximativ aceleași etape și metode. În Chișinău ruperea – fie și parțială – de trecutul sovietic, căderea regimului totalitar comunist s-au realizat în câteva faze, acest proces nefiind desăvârșit:

- schimbarea componenței și a caracterului administrației orașului. Devenind centrul manifestărilor antisovietice, antitotalitare în anii renașterii naționale, Chișinăul a atras în instituțiile de conducere cadre naționale, aducând în fruntea primăriei orașului un primar ales democratic în 1990, reformator, reprezentant al elitei locale (Nicolae Costin), reușindu-se astfel demararea unui proces de modernizare și transformare a fostului oraș sovietic într-un oraș orientat spre valorile naționale și europene. Deși în anii care au urmat, administrația orașului și-a schimbat de câteva ori „culoarea” și prioritățile, orientarea proeuropeană a orașului a fost totuși fortificată;

- restabilirea limbii române în peisagistica urbană. Prin revenirea la alfabetul latin și declararea limbii române drept limbă de stat a început derusificarea peisajului urbanistic chișinăuian. Limba română, care devenise limba de lucru în administrație, școală, biserică, a înlocuit limba rusă de pe majoritatea inscripțiilor, firmelor, panourilor din oraș. Mai problematic s-a dovedit a fi subiectul subtitrării și sonorizării în română a filmelor rulate în cinematografe, acesta necesitând deopotrivă resurse financiare și voință;
- demolarea monumentelor sovietice. Scoaterea din spațiul public a monumentelor ridicate în memoria armatei roșii a fost atestată peste tot în Europa de Est la începutul anilor '90, unde se observă o adevărată paradă a „monumentelor moarte” – o cădere a acestora de pe pedestale²⁴, iar în mai multe state au fost create „parcuri de sculpturi” pentru monumentele neagreate²⁵. La Chișinău, ca și în republică, monumentele lui Lenin au fost primele țintite în procesul de transformare a spațiului public. Monumentul lui Lenin, dat jos din Piața Marii Adunări Naționale, a fost transferat în Parcul Valea Morilor, unde au fost deplasate și monumentele lui Marx și Engels. Soarta de a fi excluse din spațiul public au avut-o mai multe monumente construite în și simbolizând era sovietică. Altele însă au rămas intacte, fiind și astăzi parte a spațiului public chișinăuian, împreună cu monumentele reflectând istoria și definind identitatea națională;
- modificarea denumirilor de străzi. Este bine știut că selectarea denumirilor de străzi este o procedură politică determinată de corelația dintre motivația ideologică și puterea politică, denumirile de străzi având abilitatea de a încorpora versiunea oficială a istoriei în astfel de sfere ale activității umane care par a fi total ferite de manipularea politică directă, fapt ce transformă istoria într-o aparență a naturaleței lucrurilor, camuflându-se caracterul său conceput intențional într-un anume fel²⁶. Chișinăul postsovietic a demarat la începutul anilor '90 o campanie de redenumire a străzilor, denumirile vechi sovietice fiind substituie cu altele noi sau cu denumirile existente în anii interbelici.

²⁴ Katherine Verdery, *The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Post-socialist Change*, New York: Columbia University Press, 1999, 4-5.

²⁵ Ewa Ochman, „Soviet War Memorials and the Re-Construction of National and Local Identities in post-Communist Poland”, *Nationalities Papers*, vol. 38, no. 4, July 2010, 509.

²⁶ Maoz Azaryahu, „German Reunification and the Politics of Street Names: the Case of East Berlin”, *Political Geography*, Vol. 16, No. 6, 1997, 481.

Capitala Republicii Moldova a trecut prin mai multe schimbări în ultimii ani. Poate fi însă, Chișinăul, considerat astăzi un oraș european? Pentru unii vizitatori ai capitalei RM, Chișinăul pare un oraș european. Pentru alții, mai pretențioși, Chișinăul e încă departe de a fi calificat drept european; străzile nereparate, iluminarea stradală slabă numărându-se printre carențele imaginii fizice a orașului. Pentru cei veniți din Vest, prima impresie este că pe străzile Chișinăului se aude multă vorbă rusească, limba rusă dominând și spațiul informațional, ceea ce le amintește că se află în spațiul post-sovietic, unde moștenirea și amprentele sovietice se fac încă simțite. Iar balticii vor spune că Chișinăul arată precum capitalele lor acum 15-20 de ani. Deși a ales, prin declarații, calea „întoarcerii în Europa”, Chișinăul mai păstrează semne ale trecutului sovietic. Printre „rămășițele” epocii apuse se numără practica comemorării unor evenimente marcate cu regularitate în anii sovietici și un șir de monumente din oraș: monumentul lui Grigore Kotovski – unul dintre primele monumente din Moldova postbelică - stă neclintit în locul unde a fost înălțat în 1954 la cea de-a 36-a aniversare a armatei sovietice; monumentul luptătorilor pentru puterea sovietică, ridicat în 1966, rămâne o prezență solidă în proximitatea cinematografului „Gaudeamus”; monumentul lui Lenin continuă să adune în jurul său, de ziua „conducătorului” sau a revoluției din octombrie, nostalgici îndrumați de Partidul Comuniștilor; iar complexul memorial „Eternitate” îi mai cheamă, în ziua de 9 mai, pe cei de cred că armata roșie a eliberat Moldova în august 1944. Mentalitatea mai multor chișinăuieni ancorată în trecutul sovietic, sentimentul de apartenență la spațiul eurasiatic, atașamentul față de vechiul centru al puterii sovietice – Kremlinul, existența unui partid comunist care mai are votanți în oraș constituie alți indicatori ai moștenirii sovietice în capitală. Alegerile locale din 2011 au demonstrat că jumătate din alegătorii chișinăuieni mai cred în puterea Partidului Comunist, dându-și votul pentru candidatul acestuia și pentru viitorul Chișinăului în spațiul și geopolitica eurasiatică. Orașul-capitală rămâne divizat politic și pendulează între caracterul și

Complexul „Coliseum Palace” de la Râșcanovca.

narativul european și eurasiatic, reflectând tendința valabilă întregii societăți a Republicii Moldova, care la capitolul direcției politicii externe a statului – spre Vest sau spre Est – înregistrează aceeași divizare de aproximativ jumătate la jumătate.

Spiritul apartenenței la Chișinău

Prezența la urne la alegerile locale constituie unul dintre indicii participării civice a orașenilor, ai interesului, mai mare sau mai mic, al acestora pentru prezentul și viitorul orașului. Participarea la viața comunității urbei este un drept și, totodată, o obligație a locuitorilor orașului, manifestată în cazul Chișinăului diferit de la perioadă la perioadă. În anul 2007, spre exemplu, la alegerile locale din Chișinău s-au prezentat la urne, în primul tur al alegerilor din 3 iunie, doar 37,17% din alegători, iar în cel de-al doilea, la 17 iunie 2007 – 36,26%²⁷. Prezența redusă la scrutin are mai multe explicații. Este vorba în primul rând despre dezinteresul locuitorilor capitalei în 2007 pentru politică, alimentat de fragilitatea democrației din societate și de lipsa încrederii în partidele politice și reprezentanții acestora. La acestea se adaugă convingerea cetățenilor că oricum nu pot schimba nimic, convingere bazată pe experiența acumulată în anii precedenți și situația politică, economică din capitală și stat. Nu în ultimul rând își spune cuvântul și lipsa unei tradiții de a fi activi, de a ne implica în viața publică, de a contribui la modelarea deciziilor autorităților: spiritul civic se educă, se dezvoltă și devine o normalitate atunci când ignoranța dispăre, când guvernării demonstrează că interesele societății contează pentru ei, când cetățenii ajung unii pentru alții modele de angajament și participare civică. Situația s-a îmbunătățit în Chișinău către anul 2011, când au avut loc ultimele alegeri ale primarului general al capitalei. La alegeri s-au prezentat, în turul întâi din 5 iunie, 57,02% din alegătorii capitalei, iar în turul doi din 19 iunie – 59,88%²⁸. Prezența mai mare la vot se datorează prioritar gradului mai înalt al democrației percepute de către cetățeni și pare a fi un indicator al sentimentului de apartenență a locuitorilor la oraș, al identificării acestora cu Chișinăul, al dezideratului lor de a fi în poziția factorilor de decizie la alegerea conducerii orașului și de a se implica în determinarea prezentului și viitorului urbei.

Chișinăul a fost, pe parcursul istoriei sale, locul în care și-au organizat viața diverse etnii și categorii de cetățeni. În epoca țaristă și sovietică românii au fost umbriți de prezența străinilor, care au dominat viața politică și publică a orașului. Coloritul cultural și etnic al orașului a provocat în timp și schimbarea caracteru-

²⁷ „Alegerile primarului general al municipiului Chișinău din 3 și 17 iunie 2007”, accesat 19.09.2013, <http://www.e-democracy.md/elections/chisinau/2007/>

²⁸ „Alegerile primarului general al municipiului Chișinău din 5 și 19 iunie 2011”, accesat 19.09.2013, <http://www.e-democracy.md/elections/chisinau/2011/>

lui identitar al orașului. De altfel, orașele-capitale au reflectat întotdeauna, prin diverse reprezentări simbolice, esența politicii de identitate. Politica identității în capitalele postsovietice, analizată fiind în retrospectivă istorică și perspectivă actuală, nu a fost niciodată una consecventă, nestatornicia acesteia datorându-se situației politice a statului pe care-l reprezintă și viziunilor autorităților centrale. Astfel, în perioada sovietică capitalele republicilor unionale, subordonate Moscovei, oglindeau politica centrală, aceasta din urmă construind centrele republicane prin neglijarea specificului național local și manipulându-le identitatea și, odată cu ea, înfățișarea. În perioada postsovietică, în condițiile dispariției vechiului centru coordonator, capitalele noilor state independente au fost puse în situația de a se transforma, așa încât să reprezinte statele-națiune. Anii de după obținerea independenței de către Republica Moldova, deși au debutat în ritmurile unei mișcări naționale dinamice, nu au pus fundamentul unei politici naționale ferme. Drept rezultat, se certifică o continuă căutare a identității naționale, o perpetuă discuție privind denumirea limbii vorbite, o interminabilă confruntare de interese și viziuni vizavi de monumentele istorice și denumirile străzilor.

În anii care au urmat de la obținerea independenței Republicii Moldova, Chișinăul a devenit atractiv pentru mulți dintre cetățenii statului, care aleg strămutarea în capitală și completarea populației Chișinăului în urma unui flux migraționist de la sat la oraș atestat în anii '90, astfel încât, în 2004, circa 21% din cetățenii Moldovei erau locuitori ai capitalei²⁹. Orașul de astăzi are locuitori cu rădăcini adânci în istoria Chișinăului – băștinașii; alții fiind veniți în timpurile sovietice, considerându-se de asemenea indigeni, indiferent de faptul dacă s-au născut aici ori s-au mutat în tinerețea lor; iar unii au ales să locuiască la oraș în anii mai recent. Conform recensământului populației din 2004, 68,62% din chișinăuieni sunt români, 15,72% – ruși, 9,17% – ucraineni, un procent mai mic revenind altor grupuri etnice³⁰. Casă comună a tuturor locuitorilor săi, aceștia văd diferit apartenența la oraș. Un Chișinău păstrat în formatul și tiparele anilor sovietici, cu sărbători marcate în stil sovietic, cu o limbă rusă cel puțin egalată în drepturi cu limba română, cu înfrățiri în spațiul postsovietic, cu planuri de dezvoltare prin păstrarea și consolidarea legăturilor cu Moscova pare a fi idealul orașului și locului cu care s-ar identifica nostalgicii, încă numeroși în Chișinău. Apartenența la un oraș european, deschis inițiativelor de modernizare și transformărilor este visul generațiilor mai tinere, dar și al celor care știu că Vestul se

²⁹ Cu privire la totalurile Recensământului populației din 2004. *Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale*, accesat 19 septembrie 2013, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=2358&idc=168>.

³⁰ „Orașul Chișinău – populația (conform recensământului din anul 2004)”, accesat 19 septembrie 2013, <http://localitati.casata.md/index.php?action=viewlocalitate&id=101>.

manifestă prin reformă și dezvoltare. Cu o astfel de stare a lucrurilor, drumul Chișinăului spre europenizarea desăvârșită pare a fi lung și problematic. Balansarea locuitorilor orașului între două culturi, sisteme și lumi diferite – cea europeană și cea eurasiatică, și indecizia în privința direcției de dezvoltare durează de aproape trei decenii și cu înaintarea în timp, această stare de lucruri înclină spre a se cimenta și căpăta un caracter cronic. Astfel, la circa un sfert de secol de existență ca și capitală independentă, atestăm că Chișinău își schimbă înfățișarea, dar continuă să tranziteze anevoios în traseul dinspre a fi fost sovietic spre a fi cu adevărat european.

Concluzii

Orașul alb – „orașul meu din albe flori de piatră” – nume dat capitalei după apariția piesei „Orașul meu”³¹, cu clădirile albe sau în culori deschise construite din piatră albă de calcar lăsând impresia albului infinit, nu mai pare atât de impresionant astăzi. Clădirile și mulțimea de blocuri de locuit de tip sovietic, hrușciovist sau brejnevist, plicticoase și sumbre, sunt „simbolurile” orașului actual, sesizate de cei veniți din afară ca dominând peisajul urban și denaturând imaginea orașului. Chișinău pare să semene mai degrabă cu un oraș „dur, tăiat în piatră, rămasiță a unui efort vital întrerupt”³² și a intrat, printr-un clasament din 2013, în grupul celor mai urâte zece orașe din lume³³. Încă un semn că procesul modernizării și europenizării orașului e unul complex și anevoios, a cărui realizare cu succes ar solicita operarea mai multor transformări, printre care s-ar număra schimbarea aspectului fizic al orașului, a calității mediului urban prin asigurarea unui confort, stabilități și bunăstări pentru locuitori, salvagardarea patrimoniului istoric și cultural, atragerea investitorilor etc. Se pare că neajunsurile și problemele orașului au motivat elaborarea *Planului strategic Chișinău – 2020*, canalizat spre crearea unui Chișinău prosper, a unui oraș european competitiv, care ar depăși caracterul său periferic și ar deveni un centru regional al Europei de Sud-Est³⁴.

Condiția esențială și cheia reușitei transformării autentice a orașului par a sta totuși în schimbarea mentalității și atitudinii orașenilor, care ar impulsiona adevărate inițiative și practici constructive și care, la această dată, mai constituie încă un impediment solid în calea europenizării orașului.

³¹ *Orașul meu*, cântec, versuri Gheorghe Vodă, muzică Eugen Doga, din filmul televizat „Chișinău, Chișinău”, interpretează Sofia Rotaru, 1971.

³² Doris Mironescu, „Un pahar de cvas în parcul Ștefan”, accesat 11.10.2013, <http://www.revista22.ro/bucurestiul-cultural-nr-62007-3948.html>.

³³ „Ugliest cities in the world”, accesat 19.09.2013, <http://www.acityguides.com/cities/10-ugliest-cities-in-the-world.html>

³⁴ *Planul strategic de dezvoltare social-economică al Chișinăului până în anul 2020*, accesat 11.10.2013, <http://www.cisr-md.org/ROM/cont-chisstrat2020-ro.html>.

Summary

The paper focuses on the current history of Chisinau as a city in the making, cementation and promoting its credibility and image in the national and international arena. It analyses the soviet time city when Chisinau was intensively urbanized, industrialized, denationalized and russified at all levels, particularly administration, education, church and public space. The article looks at Chisinau from the prospect of its transformation from a Soviet capital to a European city, a process that has been lasting for more than twenty years since Moldova gained its independence and appearing not yet completed. It examines the impact of the Soviet past on the urban landscape and dwellers' mentality and analyses the city' transition toward Europeanization through the prism of facts and events that occurred in Chisinau over the last years. This study aims at answering several basic questions. Among them: What principles tsarist and Soviet authorities have been guided in projecting the city of Chisinau? What was the propaganda role in building the image of the Soviet Chisinau? How the city-capital of Chisinau has been shaped through planning, building controls, russification and heritage? What has Chisinau inherited from its Soviet past and how the transition/transformation process to Europeanization takes place in Chisinau? And how the capital city inhabitants express their sense of belonging to Chisinau?